

TÜRKİYEİN KAYSERİ İLİNDE ÇERKEŞÇENİN DURUMUNA İLİŞKİN SAHA ÇALIŞMASI RAPORU

Murat Topçu

Giriş

Birçok ulusal azınlık grubunun bir arada yaşadığı, çok kültürlü ve çok dilli bir ülke olan Türkiye’de milliyetçiliğe dayalı ulus-devlet ideolojisinin hâkim olması ve bu temelde kurulan siyasi sistem ulusal azınlık dillerini baskı altına almış, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Bugünkü Türkiye topraklarına 1860’lı yıllarda Kafkasya’dan gelerek yerleşen Çerkesler dilleri yok olma tehdidi altında olan dezavantajlı ulusal azınlıklardan biridir.

Çerkes dilinin sorunları, korunması ve öğretilmesi üzerine sosyo-linguistik araştırmalar ancak son yıllarda yapılmaya başlamıştır. Yazarın yürütücülerinden biri olduğu “Network of Laz and Circassian Civil Societies” (IPA/2020/414-772) başlıklı Avrupa Birliği projesi bu alandaki en kapsamlı çalışmalardan birini yapmıştır. Kayseri’de Çerkesçenin anadili ve kullanım durumuna ilişkin bu raporun hazırlanmasında, saha araştırmasında elde edilen verilerin yanında bu projenin çıktılarından da yararlanılmıştır.

Araştırma alanı olarak Kayseri ilinin seçilmesinde etkili olan faktörler şunlardır.

- Kayseri Türkiye’nin Orta Anadolu bölgesinde bulunan, nispeten büyük illerden biridir. Çerkeslerin Kayseri’deki yerleşimleri Pınarbaşı ilçesinden başlayarak Sivas’ın Kangal ve Şarkışla ilçelerini de içine alan Uzunyayla bölgesinde bulunmaktadır. Yazları sıcak, kışları çok soğuk geçen yayla iklimine sahip Uzunyayla bozkır görünümündedir. Ormanlar ve verimli topraklar yoktur. Soğuk iklim ve toprak yapısı bitki çeşitliliğini sınırlamaktadır. Çerkesler bölgeye 1859 yılından itibaren sonraki on yıllar boyunca yerleşmiştir. Çerkeslerin Kafkasya’da yaşadıkları yerlerden coğrafya-iklim bakımından bu kadar farklı bir bölgeye yerleşmelerinin nedeni at yetiştiriciliğine uygun olmasıdır. Çerkesler çoğunlukla Karadeniz üzerinden deniz yoluyla gelirken, Kayseri-Uzunyayla’ya yerleşenler Güney Kafkasya üzerinden kara yoluyla gelmişler ve yanlarında bazı at cinslerini getirmişlerdir. Bu da at yetiştirmeye uygun bir yer olan Uzunyayla’ya yerleşmelerine neden olmuştur.

- Kayseri’deki Çerkesleri Türkiye’nin diğer bölgelerindeki Çerkeslerden ayıran bazı özellikler vardır. Diğer bölgelerde Çerkesler farklı etnik grupların yanına yerleştirilirken Kayseri-Uzunyayla’da tamamen boş olan bölgeye toplu halde yerleştirilmişlerdir. Kayseri ili sınırları içinde 57 Çerkes köyü bulunmaktadır. İdari olarak Kayseri’ye bağlı olmayan fakat

Uzunyayla bölgesinde bulunan komşu illerin köyleri de dahil edildiğinde bu sayı 66'ya ulaşmaktadır. Bu şekilde bölge Türkiye'de Samsun ilinden sonra en fazla Çerkes yerleşimine ve nüfusuna sahip yer olmaktadır.

- Diğer bölgelerde Çerkesler farklı diller konuşan Kafkas halklarıyla (Abhazlar, Abazalar, Çeçenler, Dağıstanlılar, Karaçaylar, Osetler) birlikte yaşarken, Kayseri'de büyük ölçüde homojen nüfusa sahiptirler. 66 köyden 57'sinin sakinleri etnik Çerkestir. 5 Abaza köyü dışında, 4 köyde Çerkeslerle birlikte Çeçenler ve Karaçaylar yaşamaktadır. Bu halkların birçok mensubu da yakın sosyal ilişkiler ve evlilikler yoluyla Çerkes dilini benimsemiştir ya da çift dillidir. Diğer bölgelerde Çerkes köylerinin çoğu tek etnikli (homojen) nüfus yapısını kaybetmişken, Kayseri-Uzunyayla'da bulunan köylerde Çerkes olmayan kişilerin sayısı azdır.

- Lehçe ve ağız farklılıkları diğer bölgelerde daha belirginken, Kayseri'de yaşayan Çerkesler ağırlıkta Doğu Çerkesçesi (Kabardey lehçesi) konuşmaktadır. Batı Çerkesçesi konuşan 15 köyün ahalisi ve kendi dilleri olan Abazalar için de Kabardey lehçesi *lingua franca* durumundadır.

Bu coğrafi koşullar ve tarihi süreç sonucunda Kayseri-Uzunyayla, Türkiye'de Çerkeslerin yaşadığı diğer bölgelerden farklı, Çerkes dilinin ve kültürünün büyük ölçüde korunduğu bir yer olarak kalmıştır. Ancak diğer bir özelliği de ekonomik nedenler ve şehir merkezlerine uzaklığı yüzünden son 30-40 yılda köylerin büyük ölçüde boşalmış olmasıdır. Köyde yaşayan Çerkesler yeni iş alanları bulmak ve çocuklarının eğitimi için Kayseri başta olmak üzere Ankara, İzmir, İstanbul gibi büyük şehirlere göç etmişlerdir.

Kayseri şehir merkezinde yaşayan Çerkes nüfusu hakkında kesin sayı vermek mümkün olmasa da, Çerkes derneği üyelerinin verdiği bilgilere göre 40 bin kişi civarındadır.

1. Giriş

Birçok ulusal azınlık grubunun bir arada yaşadığı, çok kültürlü ve çok dilli bir ülke olan Türkiye'de milliyetçiliğe dayalı ulus-devlet ideolojisinin hâkim olması ve bu temelde kurulan siyasi sistem azınlık dillerini baskı altına almış, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Bugünkü Türkiye topraklarına 1860'lı yıllarda Kafkasya'dan gelerek yerleşen Çerkesler dilleri yok olma tehdidi altında olan dezavantajlı ulusal azınlıklardan biridir. Bu rapor, Türkiye'de en fazla Çerkes yerleşimine ve nüfusuna sahip ikinci yer olan Kayseri ilinde Çerkescenin durumuna ilişkin Haziran 2023'te gerçekleştirilen saha çalışması temel alınarak hazırlanmıştır. Raporda öncelikle Çerkesler ve Çerkes diline ilişkin temel bilgiler ve genel olarak Türkiye'de

Çerkescenin durumuna ilişkin güncel bilgiler, devamında da çalışmanın yöntemi ve bulguları paylaşılacaktır.

2. Çerkesler ve Çerkes Dili

Çerkesçe Kafkas Dilleri'nin Kuzeybatı Kafkas Grubu'na ait bir dildir. Çerkesler kendilerini *Adıge*, dillerini *Adıgebze* (*адыгэбзэ*) olarak adlandırırlar. Çerkes dilinin anavatanı Kafkasya'nın kuzeybatısında bulunan ve tarihte Çerkesya olarak adlandırılan bölgedir. Günümüzde tüm tarihi Çerkes toprakları Rusya Federasyonu sınırları içinde bulunmaktadır.

Yüz yıldan fazla süren ve 21 Mayıs 1864 tarihinde sona eren Kafkas-Rus Savaşı'nın sonucu olarak Çerkeslerin büyük çoğunluğu Osmanlı İmparatorluğu'na göçe zorlanmışlardır. Kafkasya'da kalanlar Sovyetler Birliği'nin ilk yıllarında kurulan özerk idari yapılara sahip olmuşlardır. Rusya'da üç federal cumhuriyet - Adıgey, Karaçay-Çerkes ve Kabardey-Balkar – bugün Çerkeslerin yaşadığı başlıca idari bölgelerdir.

Anadolu'ya, Balkanlara ve Ortadoğu'ya yerleşen Çerkesler ise Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasıyla farklı devletler içinde kalmışlardır. Bu tarihi süreç sonucunda Çerkesçe bugün tarihi vatanı dışında büyük bir Çerkes diasporasının bulunduğu Türkiye'de, Suriye, Ürdün ve İsrail'de konuşulmaktadır. ABD'de ve Avrupa ülkelerinde bu ülkelerden göç edenlerin oluşturduğu küçük Çerkes diasporaları vardır.

2.1. Yazı Dili ve Eğitim

Çerkesçe ilk kez Kafkasya'da, Sovyetler Birliği'nin kurulduğu ilk yıllarda yazılı dil haline gelmiştir. Arap ve Latin harfli alfabe denemelerinden sonra 1930'ların ortalarından itibaren bugün kullanılan Kiril-Çerkes alfabesine geçilmiştir. Çerkesçenin iki lehçesi (Batı ve Doğu ya da Kabardey) özerk idari birimlerde resmi dil statüsü kazanmış, standart yazı dili ve edebiyat oluşmuştur. Bugün de yukarıda anılan üç cumhuriyette resmi dildir. Rusya Federasyonu döneminde okullarda eğitim dili olmaktan çıkarılması, sosyo-ekonomik statüsünün olmaması vb. nedenlerle Rusça karşısında gerilemesine rağmen diaspora Çerkeslerinin beslendiği kaynak olma özelliğini korumaktadır.

Çerkeslerin büyük çoğunluğunun yaşadığı Osmanlı İmparatorluğu'nda dille ilgili çalışmalar 19. yüzyıl sonlarında başlamıştır. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte İstanbul'da kurulan Çerkes İttihad ve Teavün Cemiyeti'nin (1908-1923) yayın organı olan

‘Guaze’ (Rehber) adlı gazetede, yeni hazırlanan Arap ve Latin harfli Çerkes alfabeleriyle yazılar yayınlanmış, edebi ve dini kitaplar basılmıştır.

Çerkes diasporasının tarihinde ilk eğitim kurumu 1910 yılında İstanbul’da açılan ve 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı nedeniyle kapanan “Çerkes Teavün Mektebi”dir. 1919 yılında İstanbul’da kurulan “Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti” ise bir yıl sonra “Çerkes Kız Numune Mektebi”ni açmıştır. Çerkesçe eğitim için, önceki okuldan farklı olarak Latin alfabesi kullanılmıştır. 5 Eylül 1923’te Çerkes Kız Numune Mektebi yeni rejim tarafından kapatılmış ve 2000’li yıllara kadar Çerkes dilinde eğitime ve yayınlara izin verilmemiştir.

2.2. Bu Çalışmanın Araştırma Sahasını Oluşturan Türkiye’de Çerkesçenin Durumu

Kayseri ilinde yaşayan Çerkesler için de geçerli olan, Türkiye’de Çerkes dilinin durumunu belirleyen iç ve dış nedenler faktörler şöyle sıralanabilir:

Çerkeslerin anavatanı olan Kuzey Kafkasya’nın dağlık coğrafi yapısına bağlı olarak yüzyıllar boyunca toplulukların birbiriyle teması sınırlı olmuştur. Bu nedenle çok sayıda lehçe ve ağız oluşmuş, merkezi bir devlet yapısı ve kurumlar olmadığı için dil yazılı ve standart hale gelmemiştir.

Kafkasya’dan Osmanlı topraklarına yerleşirken Çerkesler ve farklı diller konuşan diğer Kafkas halkları aynı bölgelere birlikte yerleştirilmişlerdir. Bu durum farklı lehçeler konuşan Çerkes toplulukları için de geçerlidir. Dolayısıyla kendi aralarındaki sosyal ilişkiler, evlilikler önceleri yaygın çift dilliliği doğursa da zamanla bu durum ortak dilin Türkçe olmasına yol açmıştır.

Türkiye’deki Çerkesler ve diğer azınlık grupların dil durumunu belirleyen temel faktör, devlet tarafından benimsenen ve esas olarak eğitim sistemi aracılığıyla gerçekleştirilen asimilasyoncu dil politikalarıdır. Ulus devletlerin ortak bir dili birleştirici araç olarak gören “tek millet - tek dil” ideolojisi, 19. yüzyıldan itibaren en büyük Çerkes nüfusuna sahip olan Türkiye de dahil olmak üzere tüm dünyada hakim olmuştur. Dilsel çeşitlilik ve çok dillilik ulusal birliğe tehdit olarak görüldüğünden ulus devletler dili ‘ulusal birliği’ sağlamak için bir araç olarak kullanmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarındaki dil politikaları azınlıklara karşı daha hoşgörölükken, Çerkeslerin ve diğer dil azınlıklarının kendi dillerini öğretmek için okul açmalarına izin verilirken, yeni Cumhuriyet Türk olmayan etnik-dilsel gruplara karşı olumsuz tutum takınmış, siyasi, hukuki ve eğitim sistemi tek dilin Türkçe olmasını sağlamak üzere

oluşturulmuştur. Devletin asimilasyoncu dil politikaları çerçevesinde 1928’den itibaren başlatılan “Vatandaş Türkçe Konuş!” kampanyaları Çerkesleri ve dillerini yıllar boyunca sistematik baskı altında tutmuş, bu da Çerkesçe dil yeterlilik düzeyinin azalmasına, dil değişimine (Türkçeye geçiş) ve dil ölümünün başlamasına yol açmıştır.

Diğer dilsel azınlıklar gibi Çerkesler de anadilinin eğitim ve sosyal yaşamda kullanılmasına ilişkin politikalardan etkilenmiştir. Devletin asimilasyoncu dil politikaları tek parti döneminde (1923-1945) katı şekilde uygulanmış ve azınlıkların dillerini ve kültürlerini evlerine hapsetmiştir. 1945 yılından sonra çok partili dönemle başlayan kısmi demokratikleşme ‘Kafkas’ adı altında (Çerkes adının kullanımı sakıncalı olduğundan) kültür dernekleri kurulmuş fakat devletin dil politikasında herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Kısmi demokratikleşme ortamında Türkiyeli Çerkesler ilk kez 1970’li yıllarda Kafkasya ile ilişki kurmaya, ziyaret etmeye başlamış ve Kiril alfabesiyle basılmış Çerkesçe kitaplarla tanışmışlardır. Ankara Kafkas Derneği’nin 1978 yılında Yamçı dergisinde yayınladığı alfabeler uzun bir aradan sonra dil konusunda atılan ilk adım olmuştur. Ancak zamanın siyasi atmosferi içinde Kafkasya’dan gelen kitaplar devlet tarafından hem bölücülük hem de de “komünizm propagandası araçları” olarak görülmüştür. Sonuçta Çerkesçe okuma yazma öğrenmek küçük bir idealist çevrenin çabası olarak kalmıştır.

1980 askeri darbesi Türkiye’de konuşulan diğer diller gibi Çerkesçe için de yeni bir karanlık dönemin başlangıcı olmuştur. Türkçe dışındaki dillere yasak gelirken, Çerkesçe yayın bulundurmamak bölücülük suçu sayılmış, Kafkasya’dan getirilen kitapların çoğu yakılarak yok edilmiştir.

Darbe sonrasında da 1982 anayasasına “devletin dili Türkçedir” ve “Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez” maddeleri konmuştur.

Türkiye’nin 1999 yılında Avrupa Birliği adaylığına kabul edilmesiyle dil üzerindeki yasaklar kalkmaya başlamıştır. 2002’de radyo ve televizyonlarda “farklı dil ve lehçelerde” yayın yapılmasına izin verilmiştir. TRT, 2004 yılında haftada 1 gün 30 dakikalık Çerkesçe televizyon ve radyo yayınları yapmaya başlamıştır. Sadece yetişkinlere yönelik müzik, belgesel ve haber programlarının yayınlanabildiği, çocuklara dil öğretmeye yönelik programların yasak olduğu Çerkesçe yayınlara 2009 yılında 24 saat Kürtçe yayın yapan kanal kurulduğunda son verilmiştir.

Avrupa Birliği'ne uyum yasalarının sağladığı demokratikleşme ortamında, 2006 yılından itibaren Kafkas Dernekleri Federasyonu Çerkesçe kurslar açmaya başlamış, eğitim materyalleri hazırlanmış, öğretmenler için eğitim kursları düzenlemiştir. 2012-2013 eğitim yılında ortaokul (5-6-7-8. sınıflar) ders programına haftada iki saatlik seçmeli Çerkesçe dersi konmuştur. 2011 yılında Kayseri Erciyes Üniversitesi'nde açılan Çerkez Dili ve Kültürü Bölümü 2018-2019 öğretim yılında öğrenci almaya başlamış, ilk mezunlarını 2023 yılında vermiştir. Düzce Üniversitesi'nde 2013 yılında açılan Çerkez Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde (daha sonra adı Çerkez Dili ve Kültürü olarak değiştirilmiştir) yüksek lisans ve doktora programları da bulunmaktadır. Ayrıca 2011 yılında Boğaziçi Üniversitesi'nde, 2023 yılında da Bahçeşehir Üniversitesi'nde seçmeli Çerkesçe dersleri müfredata konmuştur.

Bir devlet kurumu olan Türk Dil Kurumu, 2023 yılında bu raporun yazarı tarafından hazırlanan Çerkesçe-Türkçe / Türkçe-Çerkesçe Sözlük yayımlamıştır.

3. Araştırma Yöntemi

Bu çalışma, Haziran 2023'de Kayseri'de gerçekleştirilen bir saha çalışmasına dayanmaktadır. Saha ziyaretinde Kayseri Kafkas Derneği'nin mevcut ve önceki dönem yöneticileri, kanaat önderleri, bölgede Çerkesçenin öğretimi konusunda faaliyetler yürüten katılımcılarla gönüllülük esasına dayalı olarak yarı-yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Diğer yandan, Türkiye'de Çerkes dilinin sorunları, korunması ve öğretilmesi üzerine sosyo-linguistik araştırmalar ancak son yıllarda yapılmaya başlamıştır. Yazarın yürütücülerinden biri olduğu "Network of Laz and Circassian Civil Societies" (IPA/2020/414-772) başlıklı Avrupa Birliği projesi bu alandaki en kapsamlı çalışmalardan birini yapmıştır. Kayseri'de Çerkesçenin anadili ve kullanım durumuna ilişkin bu raporun hazırlanmasında, saha araştırmasında elde edilen verilerin yanında bu projenin çıktılarından da yararlanılmıştır

Araştırma alanı olarak Kayseri ilinin seçilmesinde etkili olan faktörler ise şunlardır:

- Kayseri Türkiye'nin Orta Anadolu bölgesinde bulunan, nispeten büyük illerden biridir. Çerkeslerin Kayseri'deki yerleşimleri Pınarbaşı ilçesinden başlayarak Sivas'ın Kangal ve Şarkışla ilçelerine de içine alan Uzunyayla bölgesinde bulunmaktadır. Yazları sıcak, kışları çok soğuk geçen yayla iklimine sahip Uzunyayla bozkır görünümündedir. Ormanlar ve verimli topraklar yoktur. Soğuk iklim ve toprak yapısı bitki çeşitliliğini sınırlamaktadır. Çerkesler bölgeye 1859 yılından itibaren sonraki on yıllar boyunca yerleşmiştir. Çerkeslerin Kafkasya'da yaşadıkları yerlerden coğrafya-

iklim bakımından bu kadar farklı bir bölgeye yerleşmelerinin nedeni at yetiştiriciliğine uygun olmasıdır. Çerkesler çoğunlukla Karadeniz üzerinden deniz yoluyla gelirken, Kayseri-Uzunyayla'ya yerleşenler Güney Kafkasya üzerinden karayoluyla kara yoluyla gelmişler ve yanlarında bazı at cinslerini getirmişlerdir. Bu da at yetiştirmeye uygun bir yer olan Uzunyayla'ya yerleşmelerine neden olmuştur.

- Kayseri'deki Çerkesleri Türkiye'nin diğer bölgelerindeki Çerkeslerden ayıran bazı özellikler vardır. Diğer bölgelerde Çerkesler farklı etnik grupların yanına yerleştirilirken Kayseri-Uzunyayla'da tamamen boş olan bölgeye toplu halde yerleştirilmişlerdir. Kayseri ili sınırları içinde 57 Çerkes köyü bulunmaktadır. İdari olarak Kayseri'ye bağlı olmayan fakat Uzunyayla bölgesinde bulunan komşu illerin köyleri de dahil edildiğinde bu sayı 66'ya ulaşmaktadır. Bu haliyle bölge, Türkiye'de Samsun ilinden sonra en fazla Çerkes yerleşimine ve nüfusuna sahip ikinci yer olmaktadır.

- Diğer bölgelerde Çerkesler farklı diller konuşan Kafkas halklarıyla (Abhazlar, Abazalar, Çeçenler, Dağıstanlılar, Karaçaylar, Osetler) birlikte yaşarken, Kayseri'de büyük ölçüde homojen nüfusa sahiptirler. 66 köyden 57'sinin sakinleri etnik Çerkeştir. 5 Abaza köyü dışında, 4 köyde Çerkeslerle birlikte Çeçenler ve Karaçaylar yaşamaktadır. Bu halkların birçok mensubu da yakın sosyal ilişkiler ve evlilikler yoluyla Çerkes dilini benimsemiştir ya da çift dillidir. Diğer bölgelerde Çerkes köylerinin çoğu tek etnikli (homojen) nüfus yapısını kaybetmişken, Kayseri-Uzunyayla'da bulunan köylerde Çerkes olmayan kişilerin sayısı azdır.

- Lehçe ve ağız farklılıkları diğer bölgelerde daha belirginken, Kayseri'de yaşayan Çerkesler ağırlıkta Doğu Çerkesçesi (Kabardey lehçesi) konuşmaktadır. Batı Çerkesçesi konuşan 15 köyün ahalisi ve kendi dilleri olan Abazalar için de Kabardey lehçesi *lingua franca* durumundadır.

Bu coğrafi koşullar ve tarihi süreç sonucunda Kayseri-Uzunyayla, Türkiye'de Çerkeslerin yaşadığı diğer bölgelerden farklı, Çerkes dilinin ve kültürünün büyük ölçüde korunduğu bir yer olarak kalmıştır. Ancak diğer bir özelliği de ekonomik nedenler ve şehir merkezlerine uzaklığı yüzünden son 30-40 yılda köylerin büyük ölçüde boşalmış olmasıdır. Köyde yaşayan Çerkesler yeni iş alanları bulmak ve çocuklarının eğitimi için Kayseri başta olmak üzere Ankara, İzmir, İstanbul gibi büyük şehirlere göç etmişlerdir. Kayseri şehir merkezinde yaşayan Çerkes nüfusu

hakkında kesin sayı vermek mümkün olmasa da, Çerkes derneği üyelerinin verdiği bilgilere göre 40 bin kişi civarındadır.

4. Bulgular:

Kayseri İlinde Çerkesçeye İlişkin Durum ve Sorunlar

Anadilini bilme düzeyi yüksek bir Çerkes nüfusuna sahip olan Kayseri, dile ilişkin aktivitelerin ve sorunların gözlenmesi için ideal bir şehirdir. Çerkes nüfusu şehirde belli mahallelerde yoğunlaşmıştır. Özellikle akrabalık ve köy (aynı köyden olma) temelinde birbirleriyle organik ilişkilerini sürdürmektedirler. Büyük çoğunluğunun kendi köyleriyle ilişkisi devam etmektedir. Ekonomik durumlarının iyileşmesi, araba sahipliğinin artması, yeni yapılan yolların ulaşımı kolaylaştırması ve özellikle pandemi köylere ilgiyi artırmış, birçok kişi köydeki evini onararak hafta sonlarını veya yazları köyünde geçirmeye başlamıştır.

Kafkas Kültür Derneği'nin Çerkeslerin Kayseri şehir merkezinde bir araya gelmesinde, iletişimde, Çerkes kültürünün ve dilinin korunmasında büyük rolü vardır. Dernek Türkiye'de Çerkeslerin en büyük çatı örgütlerinden biri olan Ankara merkezli Kafkas Dernekleri Federasyonu'nun üyesidir. Dernekte Çerkesçe kursları düzenlenmektedir. 2019-2020 eğitim yılında gönüllü öğretmenlerin ders verdiği 4 sınıf açılmıştır. 20 Ocak - 15 Haziran 2021 tarihlerinde de Kafkas Dernekleri Federasyonu ve Kayseri Kafkas Derneği'nin işbirliğiyle dernek online Çerkesçe kursu düzenlemiş ve 45 öğrenciye sertifika verilmiştir. Dernek web sayfasında (<https://www.kayserikafder.org.tr>) Çerkesçe öğrenimine yönelik materyaller yer almaktadır.

2012-2013 öğretim yılından itibaren ortaokul müfredatına seçmeli olarak konan Çerkesçe dersi tüm Türkiye'de sadece Kayseri ve Düzce illerinde açılabilmiştir. Çerkesçe dersini öğrenciler 5-6-7-8. sınıflarda haftada iki saatlik seçmeli ders olarak alabilmektedir. Ancak Milli Eğitim Bakanlığı'nın sistemine göre okul yönetimleri bütün seçmeli dersleri öğrencilere sunmamaktadır. Bir komisyon tarafından o eğitim yılında açılacak seçmeli dersler grubu belirlenmekte ve "Yaşayan Diller ve Lehçeler" dersi genellikle bu grupta yer almamaktadır.

Ayrıca Çerkesçe dersinin açılabilmesi için en az 10 öğrencinin başvurması gerekmektedir. 5. sınıfa geçen bir öğrenci Çerkesçe dersini 4 yıl boyunca veya 8. sınıfa kadar herhangi bir sınıfta alabilmektedir. Dört eğitim yılı boyunca öğrencilerin toplamda 256 ders saatinde A1 (başlangıç-temel) seviyesinde Çerkesçe öğrenmesi hedeflenmektedir.

Derslerde kullanılan Çerkesçe ders kitabı (her sınıf için bir modül) Milli Eğitim Bakanlığı ile Kafkas Dernekleri Federasyonu arasında yapılan protokol çerçevesinde, Federasyon bünyesinde kurulan bir komisyon tarafından hazırlanmıştır.

Ortaokullarda seçmeli Çerkesçe dersinin olması değerli olmakla birlikte yaşanan sorunlar nedeniyle amaca hizmet etmemektedir. En başta gelen sorun, bütün cumhuriyet dönemi boyunca oluşturulan ideolojik düşünce yapısıdır. Her Türkiye vatandaşının anadilinin Türkçe olduğu/olması gerektiği düşüncesiyle Türkiye’de konuşulan diğer diller “vatandaşların günlük yaşamlarında kullandıkları diller ve lehçeler”, “yaşayan diller ve lehçeler” gibi ifadelerle tanımlanmıştır (Anayasada "Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına anadilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez" maddesi hala korunmaktadır (Madde 42)). Bundan dolayı, diğer diller için olduğu gibi Çerkesçe dersleri “anadilde eğitim” ya da “anadili öğretimi” olarak değil, basit seviyede yabancı dil öğretimi olarak yapılandırılmıştır.

Türkçede halkın adı ‘Çerkez’, dili de ‘Çerkezce’ olarak bilinmesine rağmen Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ders ‘Adıgece’ olarak adlandırılmıştır ve değişiklik talebi kabul edilmemektedir. Çerkeslerin kendine verdiği isim üzerinden yapılan bu adlandırma Çerkesçeyi eğitim sistemi içinde görünmez kıldığı gibi karışıklıklara da yol açmaktadır. Çerkesçe olarak anıldığında böyle bir dersin olmadığı cevabıyla sık sık karşılaşılmaktadır.

2012 yılında seçmeli Çerkesçe dersleri başladığında, Çerkes derneklerinin inisiyatifiyle düzenlenen konferansların, tartışmaların ve başvuru uzman görüşlerinin sonucunda Türkiye’de Çerkesçe öğretiminin Kafkasya’daki cumhuriyetlerde resmi dil olan yazı ve edebiyat dilinin (ayrı iki lehçe ve Kiril alfabesiyle) esas alınarak uygulanması kararı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kabul edilmiştir. Fakat daha sonra, buna karşı çıkan muhafazakar bir Çerkes derneğinin siyasi bağlantılarıyla Türk alfabesi esas alınarak hazırlanan bir ders programı da MEB tarafından kabul edilmiştir. Ders seçim formunda Çerkesçe, Yaşayan Diller ve Lehçeler üst başlığı altında Adıgece (Kiril) ve Adıgece (Latin) adlarıyla iki ayrı ders olarak yer almaktadır. Fakat bugüne kadar Adıgece (Latin) dersi için sınıf açılmamıştır.

Seçmeli Çerkesçe dersleri hükümetin kararıyla Milli Eğitim Bakanlığı tarafından eğitim programına konulmasına rağmen, Kayseri yerel düzeyinde okul yönetimleri tarafından birçok engel çıkarılmaktadır. Çerkesçeyi seçmeli dersler arasına koymama, öğretmen ve sınıf yokluğunu ileri sürme, öğrenci ve velilere Çerkesçe öğrenmenin gereksiz olduğu telkiniyle başka derslere yönlendirme, yapılan başvuruları kabul etmeme ya da alınan başvuru formlarını

işleme koymama, bölücülük suçlaması (“Kürtlerden sonra siz de mi?”) en sık karşılaşılan engelleme yöntemleridir.

Çerkesçe sınıfı açılabilmesi için 10 öğrenci koşulu da önemli engellerden biridir. Çerkeslerin nüfusunun azlığı ve dağınıklığı göz önüne alındığında, aynı okulda 5-6-7-8. sınıflarda öğrenim gören ve dersi seçmek isteyen 10 öğrencinin bulunması koşulu güçlüklerle yerine getirilebilmektedir. Çerkes nüfusunun çok daha fazla fakat dağınık olduğu İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerde bu koşul sağlanamadığı için bugüne kadar seçmeli Çerkesçe dersi hiçbir okulda açılmamıştır. Kayseri zorlukla da olsa Türkiye’de bu koşulun sağlanabildiği birkaç ilden biridir.

Diğer bir sorun Çerkesçe dersi için öğretmen teminidir. Milli Eğitim Bakanlığı’nda Çerkesçe öğretmenliği branşı ve kadrosu yoktur. Farklı branşlardan Çerkesçe bilen öğretmenlerin ders vermesiyle çözüm bulunmaya çalışılmaktadır. Fakat Çerkesçeyi köyde/evde öğrenen, bu dilde hiç eğitim almayan, çoğunlukla sadece dinleme ve konuşma becerilerine sahip ve yabancı dil öğretim metotlarını bilmeyen öğretmenlerin verdiği dersler verimli olmamaktadır. Kayseri Kafkas Derneği ve Erciyes Üniversitesi Çerkez Dili ve Kültürü Bölümü’nün işbirliğiyle düzenlenen kurslarda metodoloji eğitimi verilmeye çalışılmaktadır. Çerkez Dili ve Kültürü Bölümü’nden mezun olanların bir süre sonra öğretmenler arasına katılacağı öngörülmektedir.

Sorunun diğer yüzü Çerkes öğrencilerin anne babaları tarafından. Yıllarca süren yasaklar ve baskılar nedeniyle birçok kişide eski korkular devam etmektedir. Bazı aileler “Ya tekrar politika değişir ve eskiye dönülürse çocuğum zarar görür” kaygısı taşımaktadır. Ancak daha yaygın olan Çerkesçe öğrenmenin gereksiz olduğu düşüncesidir. Devlet politikaları sonucu Çerkesçenin günlük hayatta sosyal ve ekonomik karşılığının olmaması, Türkçe karşısında itibarsızlaştırılması, kimlik erozyonu anne babalarda isteksizliğe yol açmaktadır.

Kayseri’de okullarda seçmeli Çerkesçe derslerinin açılması büyük ölçüde Kafkas Derneği’nin girişimleri ve çabalarıyla sağlanmaktadır. Dernek yönetimi ve üyeleri Çerkesçenin seçmeli dersler arasına konması için okul yönetimleriyle görüşmekte, her okuldaki Çerkes öğrencileri belirleyerek dersi seçmeleri için anne babalarıyla görüşmekte, başvuruların takibini yapmaktadır. Okul yönetimlerini ve müdürlerini sık sık İl Milli Eğitim Müdürlüğü’ne ya da Ankara’daki Bakanlık merkezine şikâyet, basın açıklaması gibi yollarla engellemeleri aşmaya çalışmaktadırlar. Ders öğretmenlerini bulmak da çoğunlukla derneğe düşmektedir. Kayseri Kafkas Kafkas Derneği belediyeden diğer sivil toplum kuruluşları kadar destek alamamaktadır.

Bu koşullarda bugüne kadar Kayseri şehir merkezinde ve köylerdeki okullarda açılan seçmeli Çerkesçe dersleri tabloda görüldüğü gibidir.

Öğretim Yılı	Sınıf/Öğrenci
2012-2013	Açılmadı
2013-2014	Açılmadı
2014-2015	2/ 22
2015-2016	17 / 210
2016-2017	16 / 160
2017-2018	10 / 100
2018-2019	5 / 50
2019-2020	2 / 20
2020-2021	Pandemi döneminde açılmadı.
2021-2022	Pandemi döneminde açılmadı.
2022-2023	8/105 Kayseri İdeal Koleji 1/14 Şehit Ertuğrul Taciroğulları Ortaokulu 1/ 17 Mehmet Kemal Dedeman Ortaokulu 2/27 Şehit Abdullah Şaşdım Ortaokulu 2/24 Panlı Köyü 1/12 Karakuyu Köyü 1/11

Üst düzeyde engellemelere somut bir örnek, “Network of Laz and Circassian Civil Societies” AB projesi kapsamında planlanan eğitici eğitiminin Milli Eğitim Bakanlığı’nın ilgili birimi tarafından yaptırılmamasıdır. Çerkesçe bilen farklı branş öğretmenlerine yabancı dil öğretim metodolojisi eğitimi vermek üzere Mayıs 2022’de MEB ile protokol yapılmış, bütün masrafları proje tarafından karşılanmak üzere planlanmış fakat Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü tarafından değişik gerekçelerle üç kez reddedilmiş, son başvuruda proje süresi bitmeden önce planlamaya konmayarak yapılması engellenmiştir.

Erciyes Üniversitesi’nde 2018-2019 eğitim yılında faaliyete geçen Çerkez Dili ve Kültürü bölümü Kayseri’de Çerkesçenin canlanmasına büyük katkıda bulunmuştur. Öğretim üyelerinin tümü Kafkasya’dan gelen sözleşmeli akademisyenlerdir. Bölümde Türkiye vatandaşı profesör

ve doçent öğretim üyesi olmadığı için yüksek lisans ve doktora programı açılmamakta, program açılmadığı için de bölümde görev alacak öğretim üyesi yetişmemektedir.

Türkiye’de çalışma alanı olmadığı için Çerkes Dili ve Kültürü bölümü gençler tarafından tercih edilmemekte, öğrencilerin çoğunu Çerkesçe bilen büyük yaştaki kişiler oluşturmaktadır.

5. Sonuç

Kayseri ili büyük ve kompakt Çerkes nüfusuna sahip olması, köylerin etnik-homojen yapısı, şehir merkezlerine uzaklığı, kentleşmenin nispeten geç başlaması, asimilasyoncu ulus-devlet politikalarından daha geç ve az etkilenmesi gibi nedenlerle Türkiye’deki Çerkes diasporası içinde özel bir yere sahiptir. Fakat ekonomik nedenlerle şehirlere göç, eğitimin yaygınlaşması ve devletin dil politikaları nedeniyle Kayseri’deki Çerkesler, diğer bölgelerdeki soydaşlarıyla aynı asimilasyon sürecini -belki biraz daha geç olarak- yaşamaktadırlar.

1999 yılında Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne adaylık başvurusundan sonra uyum kriterleri nedeniyle Türkçe dışındaki diller üzerindeki yasaklar ve baskılar aşamalı olarak kalkmış, fakat bu zoraki demokratikleşme devlet yöneticilerinin ve bürokratların zihninde aynı hızla gerçekleşmemiştir.

Üniversitede Çerkes dili bölümünün açılması, Çerkesçenin ortaokullara seçmeli ders olarak okutulması önemli kazanımlar olmakla birlikte devlet kurumları tarafından yeterli desteğin verilmemesi, engellemelere karşı hukuki korumanın sağlanmaması bu kazanımların serbestçe kullanımını kısıtlamaktadır.

Kayseri ilinde Çerkesçenin anadili olarak kullanım düzeyi, öğretme ve öğrenme çabaları diğer illere göre yüksektir. Fakat Çerkesçe bilenlerin oranı her geçen gün azalmaktadır. Bugün artık anadili olarak sadece yaşlıların ve orta yaşın üzerindekiilerin konuştuğu bir dil durumuna gelmiştir. Çocuk yaştakilerde Çerkesçe bilme oranı son derece düşüktür.

Dil ölümleri genel olarak uzun süreçler sonucunda, belirli ve tek bir sebepten çok dilin ekolojisinde meydana gelen sosyal, ekonomik, doğal ve politik birçok nedenin birleşimi sonucunda gerçekleşmektedir. Kayseri örneğinde bu nedenlerin tümü görülmekte, dil ölümüne giden sürecin hızlandığı gözlemlenmektedir.

2000’li yıllardan itibaren Türkçe dışındaki diller için yapılan düzenlemeler olumlu olsa da çoğu durumda semboliktir ve Çerkesçe gibi tehlike altında olan dillerin yaşatılması için yeterli değildir. Uygun bir benzetmeyle devlet, dilleri öldürme politikasından can çekişerek ölmelerini izleme politikasına geçmiştir. Atılması gereken ve beklenen adım Türkiye’nin çok dilli bir ülke

ve Türkçe dışındaki dillerin ‘anadili’ olduğunun, anadili öğretiminin ve anadilinde eğitimin temel insan hakkı olduğunun resmi düzeyde kabul; yasal ve hukuki düzenlemelerin, eğitim sisteminin buna göre yapılandırılmasıdır.

Bunların yanı sıra, Çerkesçe konuşan ancak çocuklarına bu dili aktarmak istemeyen aileler için bilinçlendirme faaliyetlerine ihtiyaç vardır.

